

Yine tefsirlerde Tâlût'un askerlerinin 70 veya 80.000 kişiden oluştuğu, bunlardan ancak 4000'inin veya 313'ünün nehirden karşıya geçtiği ve Câlût'un ordusuyla savaştığı, nehrin suyundan içtikten sonra uykusuzluk ve yorgunluk hissedenlerin geride kaldıkları nakledilir. Ahd-i Atîk'teki anlatımla paralellik gösteren bir diğer rivayete göre savaşta Amâlikalılar'ın lideri Câlût meydan okuyunca Tâlût onunla çarpışacak olana mülkünün yarısını, ayrıca kızını vermeyi vaad eder. Çobanlık yapan ve kardeşlerini görmek için ordunun bulunduğu yere gelen Dâvûd, Câlût'un karşısına çıkar ve onu sapan taşıyla vurup öldürür. Savaşta Tâlût ve ordusu büyük bir başarı kazanır. Fakat Tâlût vaadinde durmadığı gibi Dâvûd'u çekemez ve onu ülkeden çıkarır. Bir diğer rivayete göre ise düşman askerlerinden 200 veya 300 kişinin başını getirmesi şartıyla kızını ona vereceğini bildirir. Dâvûd istenileni yapar ve Tâlût'un kızıyla evlenir. Halk başarısından dolayı Dâvûd'a meyletmeye başlayınca bunu kıskanan Tâlût onu öldürme girişiminde bulunur (krş. I. Samuel, 17-20).

Ahd-i Atîk'teki anlatıma göre İsrâiloğulları'nın ileri gelenleri Peygamber Şimuel'den diğer milletler gibi yönetilmek için bir kral tayin etmesini isterler. Şimuel bu istekten rahatsızlık duyar. Ancak Tanrı bunun Şimuel'i değil Tanrı'nın krallığını reddetmek anlamına geldiğini söyler ve İsrâiloğulları'nın isteklerini kabul etmesini emreder. İsrâiloğulları'nın ısrarı üzerine Tanrı, Şimuel'e Şaul'ü kral seçtiğini bildirir. Şaul, İsrâiloğulları'nın önünde çekilen

kura neticesinde kral ilân edilir (I. Samuel, 8-10). Şaul'ün krallık dönemi İsrâiloğulları'nın düşmanlarına karşı mücadeleleriyle geçer. Her iki gelenekte de Tâlût'un sonu acıklıdır. İslâm kaynaklarına göre Tâlût yaptıklarından pişmanlık duyar ve tövbe etmek ister. Her gece kabristana gidip ağlar. Kendisine Peygamber Uşmuil'in (Şimuel) kabrinde ona danışması söylenir. Kral kabrin yanına gelip seslendiğinde Uşmuil topraktan başını çıkarıp Tâlût'la konuşur. Krala tövbesinin kabulünün Allah yolunda savaşıp oğullarıyla birlikte ölmesiyle mümkün olacağını söyler. Kırk yıl krallık yaptığı söylenen Tâlût (Resullerin İşleri, 13/21) çeşitli kavimlerle savaşır ve son olarak Filistîliler'le olan savaşta oğullarıyla birlikte öldürülür (krş. I. Samuel, 15/3-28; 31/1-6).

BİBLİYOGRAFYA :

Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, II, 595-624; a.mlf., *Târîh* (Ebû'l-Fazl), I, 467-475; Zemaşerî, *el-Keşşâf* (nşr. M. Abdüsselâm Şâhin), Beyrut 1424/2003, I, 287-291; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, VI, 170-191; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XIV, 36-53; H. Lesetre, "Saul", *DB*, V/II, s. 1500-1507; *Nelson's Illustrated Bible Dictionary* (ed. H. Lockyer), New York 1986, s. 954-955; M. Hüseyin Tabâtabâi, *el-Mizân*, Beyrut 1991, II, 610-645; Sâbir Tuayme, *Benü İsrâ'îl fi mizânî'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut, ts. (Dârü'l-cil), s. 226-231; D. M. Gunn, "Saul", *The Oxford Companion to the Bible* (ed. B. M. Metzger – M. D. Coogan), New York 1993, s. 679-681; J. Neusner – A. J. Avery-Peck, *The Routledge Dictionary of Judaism*, New York 2004, s. 139-140; Bernhard Heller, "Tâlût", *IA*, XI, 697-698; R. Firestone, "Tâlût", *EI²* (İng.), X, 168-169; B. Oded, "Saul", *Encyclopaedia Judaica*, Detroit 2007, XVIII, 78-80; L. Takim, "Saul", *Encyclopaedia of Qur'ân* (ed. J. D. McAuliffe), Leiden 2004, IV, 536-537.

ALİ OSMAN KURT

TAMBUR

(طنبور)

Bir müzik aleti.

Organolojinin uzun saplı lavta türünün tipik örneklerinden biri saydığı telli çalgıdır. Özbek ve Uygur müzikisinde çalınan birbirine benzer iki çalgıdan başka İran'ın Luristan bölgesindeki Ehl-i Hak dergâhlarında, Kuzey Irak ve Suriye halk müzikisinde kullanılan bağlama benzeri çalgılar da **tambur** (**tanbûr**) adını taşır. Henry George Farmer ve Curt Sachs gibi müelliflere göre tambur kelimesinin kökeni "küçük yay" anlamındaki Sumerce **pan-tur**dur. Alain Daniélou ise tamburun kökenini eski Hint dilinde aramıştır. *Onomastikon* müellifi İskenderiyeli Julius Pollux **pandouros** kelimesinin eski Yunanca'ya Asur dilinden geçtiğini yazmıştır. Tambur eski Yunanlı dilci Athenaios'ta **pandouros**, Nikomakhos'ta **phandouros**, İskenderiyeli Hesykhios'ta **pandourion** ve **pandouris** biçiminde görülür. Bazı İlkçağ müellifleri kelimenin kökenini Lydia dilinde bulduklarını söylemiştir. Slav dillerindeki **pandora** ve Avrupa dillerindeki **bandurria**, **pandore**, **mandore**, **mandole** gibi kelimeler de panturun türevleri sayılır. Osetyalı Vasiliy I. Abayev, Kafkas çalgısı **pandurun** adının İskit dilinden geldiğini söyler. Adları ve biçimleri birbirine benzeyen bu Kafkas çalgıları Osetya'da **fandir**, Ermenistan'da **pandir** (**bambirn**), Çeçenistan'da **pandur** adıyla bilinir. Yaklaşık aynı çalgıya Gürcistan'da **çonguri**, Abhazy'da **açengur** denilir. Bu son isimlerin Türkçe'deki çöğür ve Azerice'deki çöğür ile akraba olduğu açıktır.

Arapça metinlerde tambur ilk defa IV. (X.) yüzyılda Ebû'l-Ferec el-İsfahânî'nin *Kitâbü'l-Eğânî*'sinde geçer. Aynı dönemde Fârâbî, *el-Mûsîka'l-kebîr* adlı eserinde "tunbûr-ı mizânî" (tunbûr-ı Bağdâdî) ve "tunbûr-ı Horasânî" adıyla andığı iki tambur türünü ayrıntılı biçimde tanıtır. Daha sonra İhvân-ı Safâ, İbn Sînâ, İbn Zeyle ve Safiyyüddin el-Urmevî tamburdan bahsetmiş. Abdülkâdir-i Merâğî *Mağâsîdü'l-elhân* ve *Câmi'u'l-elhân* adlı eserlerinde çeşitli tamburları tasvir etmiştir. Merâğî'ye göre tanbûr-ı Şirvâniyân iki telli olup gövdesi armut biçiminde, sapı perdelidir ve daha çok Tebriz'de kullanılır (bu saz iki telli ve iri gövdeli Türkmen, Özbek ve Uygur dutarlarının eski şekli olabilir). Merâğî'nin sözünü ettiği diğer bir tambur çeşidi tanbûre-i Türkî'dir. Bu sazın gövdesi Şirvan tamburunununkinden küçük, sapı ise daha uzun-

Charles Fanton'un 1750'lerde Türk müzikisi üzerine yazdığı kitapta ve François-Joseph Fétis'in *Mûzik Tarihî*'nde gerçekçi biçimde çizilen tambur resimleri

dur (bu da günümüzdeki Özbek ve Uygur tamburlarının eski şekli olabilir). Göğsü düz olan tanbûre-i Türkî'ye iki veya üç tel takılır. Merâgî'ye göre tanbûr-i Şirvâniyân veya tanbûre-i Türkî yayla çalınırsa nây-i tanbûr adını alır.

Türk Tamburu. Türk mûsikisinde yüz-yıllardan beri kullanılan tambur, itibarının çok arttığı XVIII. yüzyılda önemli biçim değişiklikleri geçirmeye başlamış, boyutları, biçimi ve çalınışıyla muhtemelen aynı kökenli olduğu diğer tamburlardan büyük ölçüde ayrılmıştır. Bu sebeple Türk tamburu yalnız Türkiye'de kullanılan tek çalgı durumundadır. Osmanlı mûsikişinasları kadar Charles Fonton ve Giambatista Toderini gibi Avrupalı müellifler de tamburu, sapındaki perde bağları dolayısıyla Türk mûsikisi perde sistemini gözle görülür hale getiren ana çalgı diye kabul etmiştir. Bugünkü Türk tamburu XVIII. yüzyıldan önce, anılan diğer tamburlar gibi armudî biçimde olduğundan ve günümüzde Türkmenistan, Doğu Türkistan ve Özbekistan'da kullanılan dutar, Azerbaycan âşıklarının çalgısı olan saz (çoğur) ve Anadolu halk çalgısı bağlama biçim bakımından birbirine çok benzediğinden geniş tambur ailesi içinde ele alınır. Bu aileye isim veya şekil benzerliği dolayısıyla daha birçok Balkan ve Asya çalgısı dahil edilir.

Tarihi. Osmanlı döneminde XVI. yüzyılın sonlarına kadar ud, kopuz, şehrûd, şeşhâne gibi telli / saplı çalgılardan biri olarak kullanılan tambur XVII. yüzyıldan itibaren gittikçe revaç görmeye başlamış, XVIII. yüzyılda lavta türünden em muteber çalgı haline gelmiştir. Kantemiroğlu'nun *Kitâbü İlmi'l-mûsîkî alâ vechi'l-hurûfât*'ındaki tambur diyagramının gerçekçi bir çizim olmadığı söylenebilir. Çünkü Türk tamburunun XVIII. yüzyıldan önce İran, Özbek ve Uygur tamburu gibi armudî biçimde olduğu anlaşılmaktadır. Levnî'nin 1720 tarihli *Surnâme-i Vehbî*'sindekiler dışında bütün Osmanlı minyatürlerinde tambur daha doğudaki tamburlar veya dutarlar gibi armudî şekilde tasvir edilmiştir. Bundan dolayı özellikle XVII. yüzyıldan önceki Osmanlı minyatürlerinde hangi sazın tambur, hangisinin şeştar veya başka bir saz olduğunu belirlemek kolay değildir.

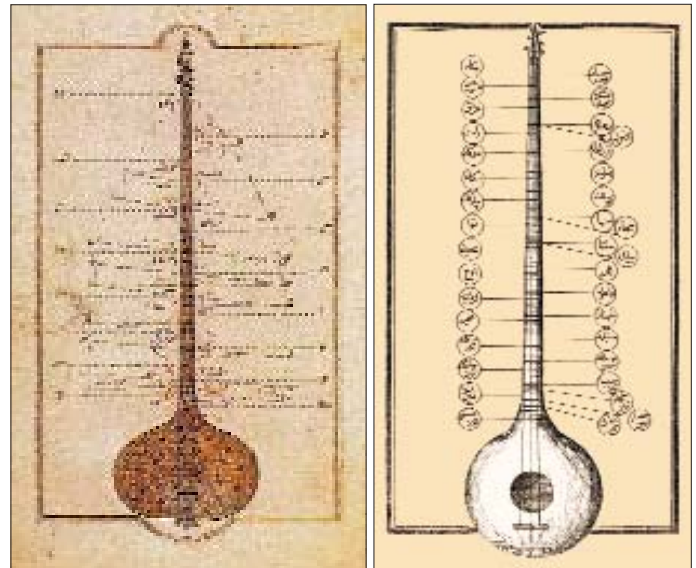
Tamburun Osmanlı dönemindeki gelişimi tel sayısının artması, gövdenin armudî biçimden uzaklaşıp yarım küreye yaklaşması ve göğsün incilmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Bu sazın Kantemiroğlu'nun verdiği tambur çiziminde beş telli olduğu

göz önünde tutulursa gelişimin XVIII. yüzyılda hızlandığı anlaşılır. *Mecmû'a*'sının edvâr kısmında Kantemiroğlu'nun yazdıklarına büyük ölçüde bağlı kalan Hâşim Bey'in verdiği altı telli ve göğsü delik tambur çiziminin de gerçekçi sayılmadığı söylenebilir. Çünkü ondan epey önce gerçekçi bir tambur resmi yapan "Türk ressam" lakaplı İsviçreli Jean-Etienne Liotard (ö. 1789) çalgıyı Charles Fonton gibi sekiz telli olarak tasvir etmiştir. *Surnâme-i Vehbî*'deki minyatürlerde beş, altı ve yedi telli tamburlar görülebilir. Vehbî'nin kadın sazendeleri gösteren minyatüründeki tambur ise altı tellidir. Levnî'nin ve Liotard'ın tamburları Fonton ve Villoteau'nunkiler gibi yanaklıdır (Yanak, eski Ortadoğu'nun ahşap göğüslü bütün telli / saplı çalgılarında görülen, göğsün iki yanındaki kırmızı ardıç bölüme verilen isimdir; XX. yüzyılın son çeyreğine kadar bağlama ailesinden çalgıların göğsü yanaklıydı; günümüzde göğsü yanaklı çalgı kalmamıştır). 1779'da İngiliz Sefârethânesi'nde verilen bir Osmanlı mûsikisi konserini tasvir eden renkli tabloda yanaksız resmedilen iki tamburun üzerinde kaç tel bulunduğu anlaşılmamaktadır. Bu resme bakarak tamburun artık yanaksız olduğuna hükmetmek doğru değildir. Çünkü Liotard'ın tablosu ve Villoteau'nun verdiği resim (*Description de l'Égypte*, s. 730) daha sonraki bir tarihe aittir. Belki XVIII. yüzyıl sonlarında yanaksız tamburların yapıldığı söylenebilir. Liotard'ın tambur çalan bir câriyeyi resmettiği tablo duvara dayalı çöğürün varlığıyla da ilgilidir. Burada artık armudî olmayan gövdesiyle tambur ve hâlâ armudî biçimini muhafaza eden çöğür gibi aynı kökenli iki çalgı yan yanadır.

Bugün mevcut en eski Türk tamburu Londra'daki Victoria & Albert Museum'dadır (South Kensington Museum). Müzenin deposunda saklanıp teşhir edilmeyen, sadece meraklılara gösterilen bu tambur muhtemelen 1850'lerde saraylı bir sazende için yapılmış, bir süre kullanıldıktan sonra 1867 Paris Sergisi'nde açılan Osmanlı Pavyonu'nda diğer Osmanlı eserleri ve bir kemençe ile birlikte teşhir edilmiş, ardından South Kensington Museum tarafından satın alınmıştır. Dış görünüşüyle Hızır Ağa'nın *Tefhîmü'l-makâmât* adlı eserinde yer alan resimdeki tambura çok benzeyen bu tambur sapı, gövdesi ve göğsü sedef, fildişi ve bağa ile süslenmiş murrassa' bir sazdır. Kakmalar özellikle göğsün yanaklarında yoğunlaşmıştır. Bağlama eşliğine benzer abanozdan eşigi hâlâ üzerindedir. Göğüste herhangi bir çukurlaşma yoktur, ancak fildişi burgularından biri kaybolmuştur. Bu sazın Fonton'un ve Villoteau'nun kitabındaki tamburlar gibi sekiz telli olduğu tel takozundaki deliklerden ve eşikteki çentiklerden anlaşılmaktadır.

Biçimi ve Yapısı. Tamburun yarım küre biçimindeki gövdesi ısırtılarak hilâl biçiminde eğilen, uçları sivri ahşap dilimlerin yan yana yapıştirilmesiyle yapılır, çapı 35 cm. kadardır. Yaklaşık 1 m. uzunluğundaki sap, gövdenin içine yapıştirılan bir takozda açılan kırlangıç kuyruğu biçimindeki yuvaya gömülerek gövdeyle birleştirilir. Sapı daha kısa ve daha uzun olan tamburlar da vardır. Burguluk sapın uzantısıdır. Burgulukla sapı ayıran delikli eşğin önünde çentikli bir bağ eşik bulunur. Göv-

Hâşim Bey'in 1852'de basılan güfte mecmuasında ve Kantemiroğlu'nun *Kitâbü İlmi'l-mûsîkî alâ vechi'l-hurûfât* adlı eserinde gerçekçi olmayan tambur çizimleri

denin kenarındaki delikli tel takozu sapın tam karşısındadır. Buradan çıkan tellerin her biri göğsü ve sapı aştıktan sonra ikisi de genellikle kemikten yapılan önce çentikli ve ardından delikli eşikten geçer ve kendi burgusuna sarılır. Göğüs oldukça ince (1,5-2 mm.) bir ladin veya köknar plakasıdır. Çoğu zaman ardıç ağacından yapılan köprü biçimindeki asıl eşik tel takozundan yaklaşık 10 cm. uzaktadır ve göğüs üzerinde tellerin basıncıyla hareketsiz durur. Göğsün eşiğin altında kalan bölümü tellerin basıncıyla çukurlaşır. Bir tamburun göğsü ne kadar çukurlaşmışsa saz o kadar olgun sayılır. Bu çukurlaşma zamanla gövdenin dilimlerinin arasının açılmasına, dolayısıyla gövdenin dağılmasına yol açtığından günümüzde tambur yapanlar takmadan önce göğsü çukurlaştırma-ya tercih etmektedir. Arkası yuvarlak, öndü düz olan sap eğilmeye, çarpılmaya ve özellikle tellerin çekmesiyle öne gelmeye yatkındır. Sapı uzunluğuna oranla çok küçük bir takozla gövdesine takıldığından tambur fiziksel olarak sorunlu bir sazdır. Eski tamburların zamanımıza ulaşmamasının başlıca sebebi, ince göğüsleri çok geçmeden parçalandığı ve sapları eğildiği için kısa zamanda çalınamaz duruma gelmeleridir. Eskiden bağır sak kirişten bağlanan perdeler için bugün hemen bütün tamburlar naylon perde kullanılmaktadır. Günümüzde tamburun sapında yaklaşık altmış perde vardır. Tamburlar ihtiyaç duydukları aralıklara yeni perde veya perdeler ekletebilmekte yahut sıklıktan dolayı aralıklardaki bazı perdeleri iptal edebilmektedir. Ana perdeler değilse bile ara perdeler, bazı nağmeleri daha uygun aralıklarla icra edebilmek için hafifçe sağa veya sola kaydırılabilir. Bugün bazı tamburlar, perdeli olmasından dolayı hânendelerin kullandığı bazı perdeleri karşılayamayan tamburun bir makam ve nağme müzikisi olan Türk müzikisine ney veya kemençe kadar uygun olmadığını düşünmektedir. Halbuki Rauf Yektâ Bey, Türk müzikisi icrasının tamburun çalınış üslûbuna dayandığını ifade etmiştir. Ruşen Ferit Kam ise Türk müzikisi icra üslûbunun hânende icrasına dayandığını, tamburun da imkânları ölçüsünde hânende üslûbunu taklit ettiğini söylemiştir. Nitekim Türk müzikisi perdelerini ilk defa ud sapı veya ney üzerinde değil tamburun sapı üzerinde gösteren Kantemiroğlu, tamburun hânende hançeresindeki bütün sesleri mükemmel şekilde taklit edebilen tek saz niteliği taşıdığını belirtmiştir.

Telleri, Akordu ve Çalınışı. XIX. yüzyıl tamburu yedi telli olmasına rağmen gü-

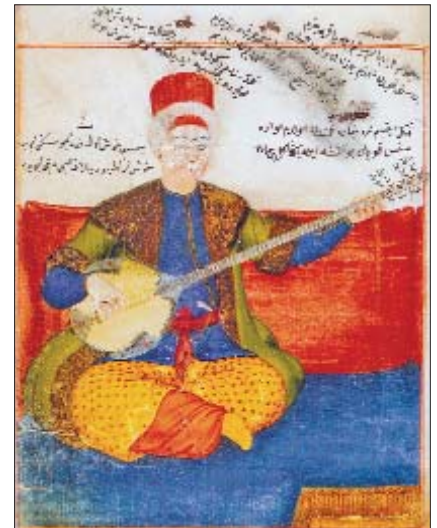
nümüzde tambur XVIII. yüzyılda görüldüğü gibi sekiz tellidir. Sekizinci teli yeniden takan ilk tamburî Necdet Yaşar'dır. Tellerin çentikli baş eşikle göğüse basan ardıç eşik arasındaki uzunluğu genellikle 104 santimdir. En alttaki bir çift çelik tel yegâh sesine akortlanır. Tamburun ana ses alanını yegâhtan tiz nevâyâ kadar iki oktavlık bir yelpazeye sahip bu teller oluşturur. Onun üstündeki bir çift bronz tel kaba düğâh veya kaba rast sesine akort edilir. Çalınacak eserlerin makamına göre bu tellerin kaba acem-aşiran, kaba ırak veya kaba segâh sesine akort edildiği de olur. Bu tel çifti tamburun ses alanının yarım oktav kadar genişlemesini sağlar. Ortadaki bir çift çelik tel yine yegâh sesine akortlanır. Bunların işlevi sazın rezonansını arttırmaktır. Yedinci ve sekizinci teller de bronzdur. İliki alttaki çift bronz telin sesine, en üstteki kaba yegâh sesine akort edilir. Tambur mızrabı çoğunlukla bağadan yapılır. Yaklaşık 12 cm. uzunluğunda, 9-10 mm. eninde, 1-1,5 mm. kalınlığında esnemez bir çubuk olan mızrabın "v" biçimindeki iki ucu da kullanılır. Ancak iki uç farklı tınılar elde edebilmek amacıyla birbirinden biraz farklı yapılır. Sağ elin baş, işaret ve orta parmakları ile tutulan mızrap tellere geniş yüzüyle değil diklemesine dar yüzüyle vurulur. Bu vuruş sazın tok ses çıkarmasını sağlar. Günümüzde mızrabı böyle tutulan başka saz yoktur. Tamburun öteden beri uzun, sert bir mızrapla çalınıp çalınmadığı bilinmemektedir. XVI. yüzyılın en gözde iki sazından biri olan kopuzun bugünkü tambur mızrabına benzeyen ve onun gibi tutulan uzun, sert bir mızrapla çalındığı kaydedilmektedir. Tambur mızrabının kökeninin kopuz mızrabı olması muhtemeldir. Zamanımızda tambur adını taşıyan hiçbir Doğu sazının Türk tamburundakine benzer bir mızrapla çalınmadığını belirtmek gerekir. Dutarlar ise genellikle ipek telli olup elle çalınır.

Yaylı Tambur. Abdülkâdir-i Merâğî'nin bahsettiği yayla çalınan tamburun hangi döneme kadar nerelerde kullanıldığı bilinmemektedir. Türk tamburunun çalınma tekniğini ve üslûbunu kökünden değiştiren Tanbûrî Cemil Bey, mızrapla çaldığı tamburu dizlerinin üstünde diklemesine tutup yayın diğer tellere değmemesi için en alttaki iki çelik telle (yegâh) eşik arasına bir kibrit parçası koyarak yayla da çalmıştır. Cemil Bey'den sonra İzzettin Ökte'nin de çaldığı yaylı tambur özellikle gazino ve plak dünyasında aranan bir çalgı durumuna gelmiştir. Cümbüş adlı metal gövdeli ve metal telli çalgının mücidi olan

Zeynelâbidin Cümbüş metal gövdeye tambur sapı takarak cümbüş-tamburu piyasaya sürmüş, bu yeni çalgı daha çok yayla çalınmıştır. 1950'lerde Ercüment Bata-nay ilk ahşap gövdeli yaylı tamburu yaptırmıştır. Günümüzdeki hemen bütün yaylı tamburlar ahşap gövdeli ve deri göğüs-lüdür.

Suriye ve Irak'ta çeşitli büyüklükte (40-120 cm.) tamburlar kullanılır. Bunların gövdesi dut, ceviz yahut akkayın ağacından olup oyularak / yontularak veya hilâl biçimindeki dilimler yan yana yapıştırılarak yapılır. Günümüzde su kabağının yarısından veya metal bir kutudan elde edilen gövdeler de vardır. Büyük çoğunlukla armut biçiminde olan çalgının şalgam veya yarım küre şeklinde olanlarına da rastlanır. Türkmen tamburunun göğsünde bir takım küçük delikler açılır. Şam ve Bağdat'ın yanı sıra Beyrut'ta da kullanılan buzukta ve Kürt tamburunda (tembur) oymalarla süslenmiş büyükçe bir göğüs deliği bulunur. İnce uzun saptaki bağır sak veya naylon perdeler sağa sola kaydırılabilir. Kürt tamburu genellikle on dört perdelidir. Türkmen ve Arap çalgılarında daha çok perde vardır. Burguluk sapın uzantısı olabileceği gibi sapa eklenmiş ayrı bir parça da olabilir; burgular ahşap veya kemiktendir. Teller tek, çift ya da üçlü biçimde akort edilir ve parmakla yahut yarım jiletten, plastikten veya telekten yapılan bir mızrapla çalınır. Kuzey Irak ve Suriye

Hızır Ağa'nın *Tefhîmü'l-makâmât* adlı eserinde tambur tasvirini (TSMK, Hazine, nr. 1793, vr. 21*)

Günümüz
tamburu

köylerinin tamburu, aşk şarkılarına ve özel toplantılarda anlatılan destansı hikâyelere tek başına eşlik ettiği gibi açık hava şenliklerinde ve önemli eğlencelerde başka çalgılara ritim eşliği de sağlar. Kerkük Türkmenleri'nin buna benzeyen sazı kaşıkların, davulların ve deflerin yer aldığı geleneksel toplulukta kullanılır. Kuzey Irak'taki bazı tarikatlarda aynı çalgıya büyük itibar gösterilir; Hz. Ali'ye ve on iki imama duyulan muhabbetin ifade edildiği âyinlerde ilâhilerle eşlik eder.

İran'ın Luristan bölgesinde Ehl-i Hak tarikati mûsikisinde kullanılan tambur 80 cm. uzunluğunda ve 16 cm. genişliğinde, armut biçimindeki gövdesi dut ağacından oyularak / yontularak veya dilimler yan yana yapıştırılarak yapılan hafif bir çalgıdır. Sapı ceviz ağacındandır. İki ya da üç çelik teli olan çalgının tiz telleri çifttir; teller beşli, dördü, bazan da ikili aralıkla akort edilir. Bağırsak kirişten on dört perde hemen hemen tampere skalasının kromatik seslerini verir. Çalma tekniği Horasan dutarınıninkine benzer. Fakat sağ elin beş parmağı sürekli biçimde tellere vurulur ve bu karakteristik bir tremolo (şor) sağlar. Bu çalgının kendine ait repertuarı Ortadoğu mûsiki gelenekleri içinde dışa en kapalı repertuvarıdır.

Afganistan tamburu popüler bir şehir çalgısıdır. Gövdesi genellikle dut kütüğünden yontularak / oyularak yapılır; gövdesi su kabağından olan tamburlar da vardır. Ahşap göğsünde dekoratif bir düzen içinde açılmış küçük delikler bulunur. Sapının içi oyuktur. Burguluk sapın uzantısı olup genellikle altı tellidir. Burgular sapa yandan veya ortadan girer. Sayıları değişen âhenk tellerinin burguları sap boyunca sıralanır. Çelik tellerin ilk ikisi aynı sese akort edilir, melodi bu tellerde çalınır. Sapa sarılan perdeler bağırsak, naylon veya kablodandır. Perde sayısı için bir standart yoktur, diyatonik veya kromatik olarak bağlanabilir. Çalgı sağ elin işaret parmağına ta-

kılan yüksüğe benzer metal bir mızrapla çalınır. Diğer parmaklar göğüse basar. Tellere daha çok üstten vurulur. Çalgının gövdesi icracının dizi üzerinde düşey biçimde tutulur.

Özbekistan ve Tacikistan'da tambur sanat mûsikisinde kullanılır. Bütün parçaları (gövde, göğüs ve sap) dut ağacındandır. Üç metal telinin ikisi aynı sese akortlanır. Üçüncü ile aralarında dördü veya beşli aralık bulunur. Melodi tiz tel üzerinde işaret parmağına takılan, Hint sitarınıninkine benzer metal bir mızrapla çalınır. Diğer teller dem işlevi görür. Günümüzde fazladan bir veya iki âhenk teli daha takılır. Sapa sarılan kalın bağırsak veya naylon perdeler sap üzerinde epey bir yükseklik oluşturur ve nâle denilen, bir sesi yaklaşık yarım ton tizleştirmeye dayalı süslemeye imkân verir. Setâr, penctor, şeştör adı verilen dört, beş veya altı çift telli varyantları halk mûsikisinde kullanılır. Özbek tamburuna benzeyen, fakat biraz daha uzun ve beş telli olan Uygur tamburu ile Hint tampusasından da (tambura) söz etmek gerekir. Tambur ailesinin, sapında perde olmayan tek çalgısı olan ve üç veya dört metal tel takılan tampusura düşey biçimde tutulur, icra sırasındaki özel aralıklarda telleri boş olarak titreştirilir.

Tambur ailesine mensup çalgılardan klasik İran mûsikisinin en muteber çalgıları arasında bulunan, adı "üç tel" anlamına gelse de bugün artık dört telli olan ve sapındaki perdeler İran skalasını somutlaştıran setar; tambur kelimesinin bir varyantı olan geleneksel Kazak mûsikisinin başlıca çalgılarından biri durumundaki dombra; Yunan halk mûsikisinde kullanılan bağlama; Sırbistan, Hırvatistan, Bosna ve Makedonya'da büyüğüyle küçüğüyle bir takım oluşturan, Anadolu bağlamasının benzeri tambura; Balkanlar'ın çeşitli bölgelerinde görülen yine armudî biçimli, uzun saplı şarkıya, tamburica ve bulgariya da (tanbûr-ı Bulgarî) ayrıca anılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Fârâbî, *el-Mûsika'l-kebir* (nşr. Gattâs Abdülmelik Haşebe), Kahire 1967, II, 629-771; *Science de la musique formes, technique, instruments* (ed. M. Honegger), Paris 1976, II, 994-995; C. Sachs, *The History of Musical Instruments*, London 1978, s. 255-257; Murat Bardakçı, *Maragalı Abdülkadir*, İstanbul 1986, s. 103, 106; H. G. Farmer, *Studies in Oriental Music* (ed. E. Neubauer), Frankfurt 1986, II, 540-543; a.m.f., "Tunbûr", *El²* (İng.), X, 624-626; Charles Fonton, *18. Yüzyılda Türk Müziği* (trc. Cem Behar), İstanbul 1987, s. 81-84; Yalçın Tura, *Türk Mûsikisinin Mes'eleleri*, İstanbul 1988, s. 169-173; Bülent Aksoy, *Avrupalı Gezginlerin Gözüyle Osmanlılarda Musikî*, İstanbul

1994, s. 106-112, 276, 279-280; *Description de l'Égypte*, Köln 1994, s. 730; *The New Grove Dictionary of Musical Instruments* (ed. Stanley Sadie), New York 1995, I, 638-639; III, 514-520; W. Feldman, *Music of the Ottoman Court*, Berlin 1996, s. 142-153; Gül İrepoğlu, *Levni Painting Poetry Colour*, İstanbul 1999, s. 34, 175; Semra Germaner – Zeynep İnankur, *Oryantalistlerin İstanbulu*, İstanbul 2002, s. 30-31; Ersu Pekin, "Kuram, Çalgı ve Müzik", *Osmanlı Uygartığı* (haz. Halil İnalıc – Günsel Renda), İstanbul 2003, II, 1018-1034; M. Rızâ Dervîşi, *Dâ'iretü'l-Ma'ârif-i Sâzhâ-yî İrân*, Tahran 1383, I, 212-222, 303-338; Ruşen Ferit Kam, "Tambur", *Radjo*, sy. 81-82, Ankara 1948, s. 18, 32; J.-C. Chabrier, "Tunbûr", *El²* (İng.), X, 626-628; Jean During, "Dotâr", *Elr.*, VII, 524-526; Emîr Hüseyin Pürcevâdî, "Tanbûr", *DMBİ*, XVI, 207-211.

FİKRET KARAKAYA

TAMESTÂNÎ

(bk. EBÛ BEKİR et-TAMESTÂNÎ).

TAMGAÇ HAN

(ö. 460/1068)

Batı Karahanlılar'ın kurucusu
ve ilk hükümdarı
(1041-1068).

Karahanlılar'dan İlig Nasr b. Ali b. Mûsâ b. Satuk'un iki oğlundan biri olan Ebû İshak İbrâhim, Mâverâünnehir'i zaptetmek üzere harekete geçtiği ve ilk defa tarih sahnesine çıktığı 428'de (1036-37) Böri Tegin unvanını taşıyordu. Onun esas hedefi, 403 (1012-13) yılında babasının ölümüyle kaybedilen Mâverâünnehir'i yeniden ele geçirmektir. Bu amaçla Mâverâünnehir'in hâkimleri Ali Tegin oğullarına karşı saldırıya geçti ve Hucend'i zaptetti. Ancak bu mücadeleler sırasında onlara esir düştü. Kısa bir süre sonra esaretten kurtularak 1033-1034 yıllarından beri Özkent'te bulunan kardeşi Aynüddeve Muhammed'in yanına gitti. Buradan 429 yılı Şevval ayı sonunda (4 Ağustos 1038) gönderdiği mektupla Gazneliler nezdinde teşebbüse geçerek mücadelesinde kendisine destek aradı. Fakat Gazneliler, Böri Tegin'in rakipleriyle anlaşma halinde olduklarından kendisine gizlice el-Emîr'ül-Fâzıl lakabını tevcih etmekle yetindiler. Bu arada kardeşi Aynüddeve'nin yanında da barınmayan Böri Tegin Kumiçî Türkleri'ne sığındı. Görünüşte Sultan Mesud'un ordusuna hizmet için Hulbuk civarındaki Vahş ile Huttel taraflarına gelen Böri Tegin her yeri yağmalamaktaydı. Sultan Mesud, Böri Tegin meselesinin Horasan'da ortaya çıkan Türkmen galesinden daha öncelikli bir mesele olduğuna karar verip devlet